

Koryfeusz poezji.

Monografia twórczości Ignacego Szydłowskiego

Streszczenie

Dysertacja stanowi pierwszą próbę przedstawienia sylwetki twórczej Ignacego Szydłowskiego (1793–1846). Literat ten, obwołany w swoim czasie wileńskim „koryfeuszem poezji”, ma dziś status postaci zapomnianej, a jego działalność nie doczekała się, jak dotąd, opracowania monograficznego.

Kompozycja rozprawy odzwierciedla zakres intelektualnej aktywności Szydłowskiego, toteż poszczególne rozdziały odpowiadają kolejnym funkcjom, jakie przyszło mu pełnić w życiu kulturalnym Litwy pierwszej połowy XIX wieku.

Rozdział pierwszy pod tytułem *Ignacy Szydłowski. Szkic do biografii* ma na celu rekonstrukcję życiorysu pisarza. Na podstawie informacji zaczerpniętych z dokumentów archiwalnych, takich jak metryki parafialne czy opisy służbowe personelu szkół Wileńskiego Okręgu Naukowego, autorka ustala i porządkuje fakty biograficzne, dokonując przy tym korekty poświęconych literatowi haseł z *Bibliografii literatury polskiej „Nowy Korbut”* oraz *Polskiego Słownika Biograficznego*. Poczynione w tej części rozprawy ustalenia pozwalają wyłonić i opisać cztery etapy życia Szydłowskiego. Pierwszy obejmuje około siedemnastu lat (1793–1810) rozpoczynających się dzieciństwem spędzonym w rodzinnej wsi Hajna, zakończonych natomiast wraz z odbyciem nauki w gimnazjum mińskim. Był to okres pierwiastkowej edukacji przyszłego „sędziego w sprawach literatury”, uspojniony dodatkowo przez mianownik geograficzny, upłynął bowiem w całości w obrębie jednej guberni (mińskiej), na terenach dzisiejszej Białorusi. Etap drugi, przypadający na lata 1810–1823, stanowi najpłodniejszą kartę w biografii Szydłowskiego. Cezurą wyznaczającą jego początek jest podjęcie studiów w seminarium nauczycielskim przy Uniwersytecie Wileńskim, które uformowały profil intelektualny pisarza, a także zaważyły na decyzji o związaniu przyszłości z litewską stolicą. W ramach tych mieści się jego kariera pedagogiczna w gimnazjach w Świsłoczy i Wilnie. Okres ów obejmuje również całość twórczości lirycznej Szydłowskiego, zapoczątkowanej debiutem w 1815 roku i owocującej spuścizną w postaci około dwustu utworów oryginalnych oraz tłumaczonych, rozproszonych na łamach

najważniejszych periodyków wileńskich: „Dziennika Wileńskiego”, „Tygodnika Wileńskiego”, „Dziejów Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” oraz w drukach ulotnych. Istotną częścią aktywności kulturalnej Szydłowskiego w tym czasie była także realizacja zadań wynikających z członkostwa w Towarzystwie Szubrawców (1817–1822), elitarniej organizacji biorącej sobie za cel kształtowanie opinii publicznej za pomocą oświeconej satyry publikowanej w „Wiadomościach Brukowych”. Zakończenie tego niezwykle produktywnego rozdziału w życiorysie literata przynosi śledztwo Mikołaja Nowosilcowa przeciwko tajnym stowarzyszeniom młodzieży z 1823 roku. Wówczas to w wyniku niesłusznie skierowanych nań podejrzeń Szydłowski traci posadę nauczyciela i rezygnuje z własnej twórczości poetyckiej. Na trzeci etap omawianej biografii składają się podejmowane w latach 1823–1843 przedsięwzięcia redakcyjne i edytorskie. Pisarz opracowuje trzy podręczniki do użytku młodzieży szkolnej, tj.: *Prawidła wymowy i poezji Euzebiusza Słowackiego* (1826), antologię *Lekcje łacińskie literatury i moralności* (1829) oraz *Przykłady stylu polskiego* (1827), zaś od 1834 do 1843 roku poświęca się w pełni prowadzeniu pisma „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe”. Przez wzgląd na współpracę z Komitetem Cenzury jest to także czas kształtowania się czarnej legendy Szydłowskiego jako prześladowcy młodych twórców, zwłaszcza zaś romantyków z kręgu Mickiewicza. Czwarty – niezwykle krótki, bo zaledwie trzyletni – etap obejmuje ostatnie już lata życia pisarza, naznaczone chorobą, spędzone w cieniu wileńskiego życia kulturalnego pod opieką lokalnych filantropów. Jego początek wyznacza upadek „Wizerunków”, kończy zaś śmierć w 1846 roku.

Drugą, najobszerniejszą część dysertacji zatytułowaną *Poeta* poświęcono w całości opisowi lirycznej spuścizny Szydłowskiego w zakresie twórczości oryginalnej i tłumaczonej. Zważywszy na jej różnorodność gatunkową oraz specyfikę epoki historycznoliterackiej, w jakiej powstawała, podjęto decyzję o nadaniu rozdziałowi struktury dwustopniowej. Jako pisarz epoki przełomu oświeceniowo-romantycznego Szydłowski funkcjonował niejako na styku dwóch formacji kulturowych, a próba określenia jego stosunku do nowego prądu, zakończona zazwyczaj konkluzją o wrogości wobec romantyzmu, wpłynęła znacząco na recepcję jego działalności. Analizę wpływu obydwu estetyk na praktykę pisarską autora przeprowadzono. odpowiednio w **dwóch podrozdziałach: „Szermierz wyobrażeń klasycznych”** oraz **„Nieprzejednany wróg romantyzmu”?**. Materiał omówiony w pierwszym z nich obejmuje całość oryginalnego dorobku poetyckiego Szydłowskiego oraz tę część jego spuścizny translatorskiej, która mieści się w ramach poetyki klasycystycznej (przekłady liryków starożytnych, twórczość siedemnasto- i osiemnastowiecznych poetów francuskich). Prace oryginalne przedstawiono w podrozdziałach drugiego stopnia według klucza

genologicznego (ody, twórczość epigramatyczna, poezja szubrawska i wiersze rozmaite). Podrozdział drugi prezentuje tłumaczenia wskazujące na rosnące zainteresowanie autora nowym kierunkiem estetycznym. Są to przede wszystkim przekłady dzieł Lorda Byrona: poemat historyczny *Paryzyna*, dwa wiersze *Do Genewry* oraz pierwsza polska adaptacja *Giaura*. Zaproponowany ogląd twórczości lirycznej Szydłowskiego ujawnia zarówno sprawność jego pióra, jak i znakomitą orientację w aktualnym kursie literatury europejskiej, nawet jeśli podejmowane przezeń próby adaptacji zachodnich mód nosiły wciąż niezbywalne znamiona klasycystycznego warsztatu.

Rozdział trzeci – Redaktor – oferuje wgląd w redakcyjno-edytorską działalność Ignacego Szydłowskiego w porządku chronologicznym. Siedemnastoletnia praca literata na tym polu rozpoczyna się i kończy przedsięwzięciem czasopiśmienniczym. Po raz pierwszy stery wydawnictwa periodycznego przejął on w 1818 roku, kiedy stał się redaktorem „Tygodnika Wileńskiego”. Kolejnym, a zarazem ostatnim tego rodzaju epizodem w jego biografii było kierownictwo nad powołanymi do życia w 1834 roku „Wizerunkami i Roztrząsaniem Naukowymi”. Pomędzy tymi projektami, w latach 1826–1829, przygotował do druku trzy pozycje książkowe: *Prawidła wymowy i poezji wyjęte z dzieł Euzebiusza Słowackiego*, *Lekcje łacińskie literatury i moralności, albo Zbiór prozą i wierszem najpiękniejszych wyjątków z autorów łacińskich starożytnych* oraz jeden z dwóch planowanych tomów *Przykładów stylu polskiego w rozmaitych rodzajach wymowy i poezji*, zawierający zbiór wzorcowych realizacji różnych gatunków mowy wolnej. W charakterystyce czasopiśmienniczego nurtu omawianej działalności szczególną uwagę zwrócono na piętno odcisnięte na profilu obydwu periodyków przez własne gusta i zainteresowania Szydłowskiego. Wybory redakcyjne okazują się odzwierciedlać ewolucję jego poglądów na piśmiennictwo, toteż w przypadku „Tygodnika”, prowadzonego przezeń w najbardziej sprzyjającym okresie, treści literackie znacznie się intensyfikują, natomiast w „Wizerunkach”, których bieg wydawniczy przypadł na czas po rezygnacji z własnej twórczości poetyckiej, dominują ambicje naukowe, a literatura ojczysta traktowana jest sceptycznie. Podjęto także polemikę z negatywnymi opiniami na temat „Wizerunków”, wskazując na szczególną sytuację czasopiśmiennictwa po upadku powstania listopadowego.

W rozdziale czwartym opatrzonym tytułem *Krytyk i cenzor* pochylono się nad dwoma aspektami działalności Szydłowskiego, które uczyniły zeń wileńskiego „sędziego w sprawach literatury”. Jest to sfera wymagająca szczególnie ostrożnej, krytycznej refleksji, jako że tym zwłaszcza zatrudnieniom zawdzięcza poeta złą sławę wroga młodej literatury i rządowego zausznika. Kompozycja rozdziału jest trójdzielna. **Część pierwsza – W roli**

arbitra – przynosi omówienie krytycznoliterackich wystąpień Szydłowskiego. Dokonane tu zestawienie recenzji grafomańskich utworów Wincentego Kiszki Zgierskiego oraz artykułów dotyczących młodzieńczych powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego pozwala dostrzec dwa odrębne „style” uprawianej przez niego krytyki. **Podrozdział drugi – *Na stanowisku cenzora*** – ma z kolei na celu weryfikację mitów narosłych wokół współpracy Szydłowskiego z Wileńskim Komitetem Cenzury. Niewątpliwym wpływem na przebieg tej współpracy należy przypisać okolicznościom, w jakim została ona podjęta, tj. w stosunkowo krótkim czasie po dochodzeniu Nowosilcowa, gdy poeta wycofał się z posady nauczyciela gimnazjalnego, pozostając w stanie podejrzenia, z ograniczonymi możliwościami poprawy warunków bytowych. Podjęto starania w kierunku scharakteryzowania podstawy Szydłowskiego wobec zakazanych przezeń utworów, których dzieje dają się odtworzyć na podstawie dokumentów archiwalnych Centralnego Komitetu Cenzury w Petersburgu. Przytoczono także historie domniemanych interwencji cenzorskich literata opisanych w pamiętnikach z epoki, zwracając przy tym uwagę na ograniczone prawdopodobieństwo niektórych wytoczonych przeciw niemu oskarżeń. Należą do nich zwłaszcza: donos na „Gazetę Polską” z powodu zamieszczonej w niej relacji z imieniem Mickiewicza oraz rzekome autorstwo raportu przeciw *Konradowi Wallenrodowi*. W ostatnim, **trzecim już podrozdziale – *W oczach współczesnych*** – przeanalizowano proces powstawania „czarnej legendy” Szydłowskiego. Wskazano na bezpośredni wpływ, jaki na historycznoliteracką recepcję dorobku pisarza wywarły jego pamiętnikarskie „portrety” utrwalone w memuarach i korespondencji romantyków, zwłaszcza członków Towarzystwa Filomatów i Filaretów. Spostrzeżenie tej zależności, skonfrontowane z ustaleniami poczynionymi w ramach poprzednich rozdziałów, prowadzi do wniosku, iż przedstawiane dotychczas w literaturze przedmiotu sylwetki poety pozostają w istocie dalekie od naukowego obiektywizmu.

Zasadniczą część rozprawy zamyka **rozdział piąty – *Nauczyciel*** – traktujący o pracy Szydłowskiego jako profesora wymowy, poezji i literatury polskiej w szkołach świstockiej oraz wileńskiej. Przedmiotem zainteresowania jest tu jego praktyka pedagogiczna w zakresie doboru i rozkładu treści nauczania, preferowanych metod pracy i podręczników. Na podstawie „druków „na publiczny popis” uczniów tych gimnazjów określono sposób rozumienia przez Szydłowskiego dyskusyjnych pojęć „literatury” i „wymowy” oraz wdrażaną przez pisarza koncepcję ich nauczania. Jak się okazuje, przez pierwszy z wymienionych terminów pojmował on przyswajanie historii piśmiennictwa w porządku diachronicznym, drugi oznaczał dlań natomiast zapoznawanie z retorycznymi aspektami prozy, zmierzające do wykształcenia w uczniach umiejętności sprawnego wysławiania się w mowie i piśmie.

Podręczniki traktował wybiórczo, uznając prymat treści dotyczących języka ojczystego, a nawet rozbudowując je o dorobek pisarzy epoki stanisławowskiej. W kwestii stosowanych metod pracy wyróżnia się przywiązanie Szydłowskiego do „przykładów”, czyli wzorcowych realizacji konkretnych gatunków poddawanych analizie nazywanej „rozbiorem”. Rozdział bierze sobie także za cel odpowiedź na pytanie o miejsce działalności pedagogicznej w hierarchii wszystkich obszarów aktywności, w jakich zaznaczył swoją obecność Szydłowski. W tym celu zwrócono uwagę na sygnały stosunku poety do pracy nauczycielskiej pojawiające się w jego korespondencji. Oprócz tego podjęto wysiłek w kierunku wyróżnienia spośród gimnazjalnych uczniów Szydłowskiego nazwisk przyszłych literatów (m.in. Ludwika Spitznagla, Juliusza Słowackiego, Emeryka Staniewicza, Leona Rogalskiego, Aleksandra Chodźki), odnotowując ewentualny udział profesora w ich debiucie.

Dopełnieniem dysertacji jest dwudzielny **aneks**. W pierwszej jego części zawarto nieznane, funkcjonujące wyłącznie w formie rękopiśmiennej, utwory Szydłowskiego, będące przedmiotem analizy w toku rozprawy. Większość z nich pochodzi z odnalezionej przez autorkę teki dokumentów skonfiskowanych literatowi w 1823 roku, przechowywanej w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego. Wyjątek stanowią trzy wiersze dla Juliana Titusa i jego matki, przeznaczone oryginalnie do sztambuchów, a następnie przepisane przez adresata do pamiętnika oraz list poetycki dla Zofii Śniadeckiej, wydobyty z archiwum Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. W drodze wyjątku do aneksu włączono także znajdujący się w rzadkim druku ulotnym prospekt pism Szydłowskiego zapowiadający wydanie dwuczęściowego zbioru jego liryki, które w wyniku śledztwa Nowosilcowa nie doszło jednak do skutku. Zasady transkrypcji wszystkich tekstów przedstawiono w notce edytorskiej. Na część drugą składa się obszerna bibliografia prac Szydłowskiego w zakresie: poezji (oryginalnej i tłumaczonej), krytyki literackiej i publicystyki oraz edytorstwa. W wykazie tym, poza pierwodrukami, uwzględniono adresy kolejnych wydań lub przedruków dzieł oraz lokalizację ich rękopisów, jeśli jest ona znana.

Paulina Pielich